

Historie maturitní zkoušky (zkoušky dospělosti) v našich zemích do konce 80. let minulého století¹

Jarmila Klímová

Přelomem ve vzdělávacím systému rakouské říše se staly tzv. Exner-Bonitzovy reformy, kterými došlo k restrukturalizaci rakouského středního školství a k zavedení maturitní zkoušky. Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich – Nástin organizace gymnázií a reálků v Rakousku – dosáhl provizorního císařského schválení 16. 9. 1849 (definitivního po dílčích úpravách v roce 1854). Maturitní zkoušky byly původně určeny pouze pro gymnázia, jež byla v té době jedinými školami připravujícími k univerzitnímu studiu a pro vyšší úřednická povolání. Osmileté všeobecné vzdělání mělo být podpořeno znalostí klasických jazyků, matematiky i přírodních věd, usilovalo se o spojení filologického, matematického i přírodovědného obsahu. Jeho studium bylo ukončeno maturitou, a ta byla jedinou podmínkou pro vstup na vysokou školu – postupně a nakonec povinně v celém Rakousko-Uhersku od r. 1873. Přijímací zkoušky na vysoké školy se nekonaly.

Reálky vznikly jako dvou- až tříleté školy pro odborné profese. V roce 1874 došlo k úpravě obsahu výuky – měly vzdělávat v matematicko-přírodovědných naukách. Sedmileté studium bylo od roku 1872 povinně ukončováno maturitou. Jiné typy středních škol se v 2. polovině 19. století teprve postupně vytvářely.

O oprávněnosti maturit nebyly od začátku pochybnosti. Maturita byla od roku 1849 zkouškou státní a měla zjistit úroveň všech absolventů srovnatelným způsobem. Skládala se z písemné a ústní části. Předsedy komisí byli zemští školní inspektoři, ředitelé jiných gymnázií a profesori vysokých škol. Zprvu bylo nutno složit maturitu ze všech povinně vyučovaných předmětů, postupně bylo zavedeno prominutí u některých ústních zkoušek, pokud měl uchazeč chvalitebný prospěch (např. ve fyzice, dějepisu). (Ukázka 1)

Posláním maturitní zkoušky bylo:

1. Prokázat, že abiturient má tolik vědomostí, kolik se jich žádalo jako důkaz obecného vzdělání.
2. Prokázat, že abiturient dovede samostatně vědecky myslet, a tím prokazuje svoji duševní zralost pro vědecké studium univerzitní.²

¹ Zatím jedinou prací k tématu v rozsahu let 1849-1990 je studie MORKES, František. *Historický přehled postavení maturitní zkoušky a analýza jejích funkcí*. Praha : Tauris, 2003. 71 s. ISBN 80-211-0438-4. Byla iniciována CERMAT a má sloužit jako studijní příručka. Použila jsem ji jako osnovu i zdroj informací k tomuto příspěvku, cituji ji a parafrázuji. Text jsem doplnila dalšími fakty a zjištěními i ukázkami archiválií.

Gymnázia prošla do roku 1918 složitým strukturálním vývojem v závislosti na tom, jaké předměty vyučovala a v jakém rozsahu. Tak existovala kromě tzv. klasických gymnázií (osmiletých, tradičních z poloviny 19. století) i gymnázia reálná (sedmiletá), jež umožnila absolventům vstup na vysoké školy technického zaměření (první vzniklo 1862, studenti maturovali v roce 1870).

Významná úprava maturit se udála pod vlivem tzv. Marchetových zákonů (Gustav Marchet – ministr kultu a vyučování 1906-1908). V podstatě platily tyto předpisy pro maturity až do roku 1948. Maturita se stále skládala z písemné i ústní části, byly však zredukovány povinné předměty. Její obsah ovlivnily změny v učebních osnovách tehdejších typů škol.

Úpravě maturit předcházela v lednu 1908 ministerstvem koncipovaná tzv. anketa (jednání nad předloženými návrhy formou referátů a koreferátů). V českých zemích se k problémům jednání nejobsáhleji vyjádřil z jednotlivců František Drtina, profesor pedagogiky na české univerzitě, z organizací Ústřední spolek českých profesorů, který poskytl pro diskuzi své periodikum *Věstník českých profesorů*.³

Marchetovými nařízeními z let 1908-1910 byly upraveny a zjednodušeny maturitní zkoušky, klasifikace a zkoušení. Dříve se posuzovalo, zda má absolvent vědomosti pro vysokoškolská studia, nyní bylo cílem zhodnotit míru vzdělání získaného na střední škole – jakoby ex post hodnotit skutečnost, která je vyjádřena ročníkovým vysvědčením. Mnozí gymnaziální profesori vyjadřovali s tímto pojetím nespokojenost a zpochybňovali oprávněnost a smysl maturitní zkoušky, která „... byla vymyšlena jen k týrání žactva a učitelů. Čím více vystupuje do popředí zkoušení, tím více ustupuje vyučování.“⁴

Byly stanoveny pravidelné termíny maturit: letní, výjimečně podzimní a únorový. Nařízení z 20. 3. 1909 v zásadě zrovnoprávnilo maturity na gymnáziích, reálkách, reálných gymnáziích (typ A) a reformních reálných gymnáziích všech typů. Tím umožnilo v podstatě všem maturantům přijetí na vysoké školy, některým ale s podmínkou tzv. doplňující zkoušky, kterou měli prokázat vědomosti v předmětech, jimž byla na absolvovaném typu školy věnována menší hodinová dotace.⁵

² Morkes, F.: s. 11.

³ Viz též: KLÍMOVÁ, Jarmila. Reforma středního školství v roce 1908. In *Minulost, současnost a budoucnost gymnaziálního vzdělávání*. Semily : Státní okresní archiv, 2000, s. 72-79. ISBN 80-86254-02-X. Uvedena další literatura k tématu.

⁴ Morkes, F.: s. 12.

⁵ Příklady: Absolvent gymnázia se hlásil na techniku – doplňovací zkoušku konal z deskriptivní geometrie a z kreslení. Absolvent reálného gymnázia se hlásil na humanitní obory na univerzitě – doplňovací zkoušku vykonal

Maturity sestávaly z písemné (klauzurní) a ústní části. Předměty byly povinně určené, student si nemohl žádný vybrat. Písemná zkouška se konala z češtiny, překladu z řečtiny a latiny s použitím slovníku (zrušen byl překlad z češtiny do latiny), na reálných gymnáziích se psalo místo řečtiny volné téma z živého jazyka. Byla zrušena písemná zkouška z matematiky, ústní zkouška byla ponechána. Obsah dalších ústních maturit byl stanoven typem školy. Přehled maturitních zkoušek podle typu škol a druhu zkoušky:⁶

Gymnázia

písemně: čeština (vyučovací jazyk), překlad z latiny do češtiny, z řečtiny do češtiny

ústně: matematika, latina (nebo řečtina), vlastivěda (tj. dějepis a zeměpis), čeština

Reálná gymnázia

písemně: čeština, latina, francouzština

ústně: matematika, latina, čeština (nebo francouzština), vlastivěda

Reálky (po r. 1909)

písemně: čeština, francouzština (nebo němčina), deskriptivní geometrie

ústně: čeština (nebo francouzština), vlastivěda, matematika, fyzika

Změnila se formulace na maturitních vysvědčeních – nebyly uvedeny známky, abiturient byl prohlášen za dospělého trojí formulací: s vyznamenáním, všemi hlasy nebo většinou hlasů. Maturitu mohl získat i ten, kdo neprospěl z jednoho předmětu. Objevily se názory, že je třeba maturitu buď zpřísnit, nebo zrušit.

„...Maturitní zkouška ať se zcela odstraní a celé nynější složité ústrojí zkušební a klasifikační ať se zjednoduší a zmodernizuje. Ať jsou zavedeny zkoušky přehledné na konci školního roku a zvláště při přechodu z nižšího do vyššího oddělení střední školy, ať ve třídách nejvyšších jest zavedeno soustavné opakování a přehledné zpracování celé látky jednotlivých předmětů. ...“ (František Drtina ve stati O reformě středoškolské z roku 1908)⁷

Maturitní zkoušky byly postupně zavedeny i na dalších typech škol. Právo je realizovat měly školy veřejné, nebo školy soukromé (zřizované městy, církví, institucemi, soukromými subjekty) s přiznaným tzv. právem veřejnosti.

Dívčí lyceum byl typ školy vyvíjející se od roku 1900. Studium trvalo šest let a bylo ukončeno maturitní zkouškou s písemnou a ústní částí. K písemně prověřovaným předmětům

z řečtiny. Absolvent reálky se hlásil na humanitní obory na univerzitě – čekala ho doplňovací zkouška z latiny, řečtiny a filozofické propedeutiky. Doplňovací zkoušky se skládaly před začátkem studia nebo v určené lhůtě v jeho průběhu.

⁶ Morkes, F.: s. 14-15.

⁷ DRTINA, František. *Reforma školství. Soubor statí*. Praha : Jan Laichter, 1931, s. 483.

patřil vyučovací jazyk (čeština), francouzština, angličtina (nebo němčina) a aritmetika s geometrií (jen do r. 1908). Ústní zkouška byla po roce 1908 z jazyka vyučovacího, druhého živého jazyka, dějepisu se zeměpisem a z fyziky (dříve i matematika a somatologie).

Abiturientky se mohly zapsat na filozofickou fakultu a po třech letech složit zkoušky učitelské způsobilosti pro lycea, získat po dílčích zkouškách učitelskou způsobilost pro obecné školy, být přijaty ke studiu lékárnictví nebo do jednoročního abiturientského kurzu na obchodní akademii.

Učitelské ústavy byly čtyřleté školy pro vzdělání učitelů obecných a měšťanských škol, zřízené v roce 1869. Uchazeči museli mít nejméně 15 let. Studium bylo ukončené "učitelskou maturitní zkouškou", která však nebyla rovnoprávná se státní maturitou a neopravňovala k přijetí na vysokou školu. Pokud chtěl absolvent na vysokou školu odejít, musel složit dodatečně ještě maturitní zkoušku na gymnáziu. Učitelská maturitní zkouška se skládala nejméně ze dvou, nejvíce z osmi výukových předmětů podle principu: čím lepší výsledky při průběžném studiu, tím méně maturitních předmětů. Měla písemnou a ústní část. Z povinných předmětů – krasopisu, kreslení, hudby a tělocviku – se známka sestavila podle prospěchu posledních dvou ročníků. Na základě vysvědčení dospělosti byli absolventi ustanoveni za učitele nebo podučitele a museli pro další profesní postup skládat po určité praxi zkoušky učitelské způsobilosti pro obecné nebo měšťanské školy. (Ukázka 2)

Průmyslové školy měly širokou škálu zaměření a typů studia, odstupňovaného počtem let. U čtyřletých oborů se maturitní zkouška konala od roku 1887, nově ji určil předpis z 23. 4. 1908, č. 18.954.

Obchodní školy byly zřízeny jako čtyřleté teprve od roku 1903 a maturitní zkouška byla na nich zavedena v roce 1919 jako fakultativní.

Po vzniku samostatného státu v roce 1918 se staly diskuze o maturitách na středních školách nedílnou součástí pedagogických polemik a předkládaných reformních návrhů. Tak, jak se promýšlel smysl a obsah jednotlivých typů škol, promýšlel se i význam a obsah maturitních zkoušek. Těmito otázkami se zabývali pedagogičtí odborníci, středoškolští a vysokoškolští profesori i některé instituce sdružující učitele. Výměna názorů probíhala v pedagogickém tisku a v celé řadě publikací k tomuto tématu. Objevila se i v Pedagogické encyklopedii z roku 1939, kde se ve slovníkovém hesle Maturita hovoří o přetížení žáků,

nervozitě ovlivňující výsledek a krátké době zkoušky, která nemůže postihnout skutečné žakovy znalosti.⁸

K diskuzím byl poskytnut také reformní námět zpracovaný Jednotou českých matematiků a fyziků z roku 1919.⁹ Ten navrhoval, aby bylo studium na tzv. reformované střední škole (i gymnáziích) zkráceno na 6 let a aby studenti neskládali žádnou maturitní zkoušku, ale dostávali jen závěrečné vysvědčení. V sedmém roce by zájemci o vysokoškolské studium přešli po vykonání přijímací zkoušky do tzv. jednoroční vysokoškolské přípravy (s oddělením filozoficko-historickým, přírodovědným a matematickým), která by byla ukončena maturitní zkouškou – podmínkou k přijetí k vysokoškolskému studiu bez přijímacího řízení. Předpokladem tohoto návrhu byla i změna obsahu výuky. Svůj návrh zpracovalo i Ministerstvo školství a národní osvěty, v paragrafovém znění, avšak nikdy nebyl předložen parlamentu.

Jako další palčivý problém byla označována i povinná maturita z češtiny (druhým povinným předmětem byla vlastivěda) a posílení osobní zodpovědnosti studenta za výsledek maturity. „... Mnozí na slovo uznávání odborníci konstatovali, že maturity nedělá dnes žák, ale profesor. Co ve škole sám nepřipraví, nezopakuje a doslova nevnutí v mozky studentů (takřka proti jejich vůli!), s tím se prý u maturity nesetká. Práce učitele v maturitní třídě byla charakterizována již ne jako práce, ale jako zoufalý zápas a boj (se žáky).“¹⁰

Kritickými slovy se nešetřilo:

„... Maturita ovšem, kde spousta představ a zejména citů často úmyslně školou a rodinou podněcovaných, znemožňují klidný postup myšlení a odpovídání, by pozbyla rovněž své oprávněnosti. Nebylo by jí třeba, neboť nedávala by také žádných privilegií sama o sobě. Střední škola nemá svým účelem přípravu pro vysoké školy neb úřednickou kariéru, má úkoly obecně výchovné. A o jejich výsledku musí vědět nejlépe učitel a žák sami. ...“ (František Šelepa ve svém návrhu na změny středního školství z roku 1926)¹¹

„... Stanovení absolutoria a jeho diferencovaných požadavků má zvláště veliký význam pro vysoké školy. ... Systém všeobecného vzdělání posílal na vysoké školy zhusta nedouky. ... Studenti neznali velmi často ani nejzákladnějších pojmů a metod oboru, pro který se rozhodli. Maturita byla branou příliš širokou pro přístup kandidátů na vysoké školy, i když nekritisujeme ani jejich vad, poněvadž běží o instituci naprosto zastaralou a pošetilou. Universita potřebuje něčeho více nežli „dospělosti“ nebo obecné inteligence. Škola III. stupně

⁸ *Pedagogická encyklopedie*. 2. díl. Praha : Novina, s. 107. Heslo zpracoval Jan Uher.

⁹ Podrobně viz Morkes, F.: s. 24-26.

¹⁰ Morkes, F.: s. 28.

¹¹ ŠELEPA, František. *Základní otázky reformy středoškolské*. Brno : Barvič a Novotný, 1926, s. 49.

jakožto vzdělávací ústav, ve kterém se provádí výběr kvalitativní diferenciací, musí přece propouštět žáky inteligentní. Pro důkaz tohoto přirozeného předpokladu není potřeba zkoušky, jmenovitě ne zkoušky co do cílů tak nejasné a co do metody tak nevědecké. ... “ (Václav Příhoda v roce 1930) ¹² Autor mohl své názory na maturitní zkoušku opřít i o výsledky zkoumání. V roce 1922 provedl v České Třebové na reálce během písemných i ústních maturit výzkum, jehož podrobné výsledky (a výsledky řady dalších měření) publikoval v knize *Psychologie a hygiena zkoušky*.

„ ... Za to však zkoušky konečné (maturitní) jsou škodlivé zdraví veliké většiny žáků. Jednoduché pochody duševní jevíly, vzhledem k normálu, zhoršení kvalitativní již před maturitami písemnými. Úbytek energie po zkoušce písemné byl velmi patrný. Před zkouškami ústními si žáci zkracovali spánek, který je nejdůležitějším činitelem v rekuperaci otravných látek, buzených námahou duševní a tělesnou, po celé týdny. Po maturitě ústní byla zjištěna estesiometricky únava velmi značná. Toto poznání vede k nutnosti zrušit maturity v nynější době. Je úlohou university vybrati si odbornými zkouškami studenty, schopné práce vědecké v určitém směru. ... “ ¹³

K celkové reformě středního školství do roku 1938 nikdy nedošlo, jen k dílčím změnám (např. úpravám učebních plánů a hodinových dotací). V oblasti maturit stanovil pravidla Výnos MŠANO ze dne 12. 1. 1931, č. 183.328 -II. ¹⁴

Pro gymnázia, reálná gymnázia, vyšší reálná gymnázia, reformní reálná gymnázia a reálky platila následující ustanovení:

Úspěšné vykonání zkoušky dospělosti (na gymnáziu jakéhokoliv typu a na reálce) bylo podmínkou k imatrikulaci na universitě a vysoké škole. Maturity se konaly pouze na středních školách s právem veřejnosti, před komisí, jejímž předsedou byl zemský školní inspektor nebo jeho zástupce. Ostatními členy komise byli ředitel příslušné střední školy, všichni učitelé povinných předmětů v nejvyšší třídě a těch předmětů, které byly předmětem zkoušky. Byla stanovena tři období zkoušek dospělosti: letní (písemné v dubnu nebo v květnu, ústní v červnu), podzimní (září), zimní (únor). Interní kandidáti, tj. studenti školy, se přihlašovali ke zkoušce do konce února a závazně uváděli volitelné předměty k ústní zkoušce, které jim pak v březnu potvrdila nebo změnila zkušební komise.

Předměty písemné zkoušky byly: vyučovací jazyk (československý, německý, maďarský, polský, podkarpatoruský), čeština – pokud byl vyučovací jazyk jiný než

¹² PŘÍHODA, Václav. *Racionalisace školství*. Praha : Orbis, 1930, s. 304-305.

¹³ PŘÍHODA, Václav. *Psychologie a hygiena zkoušky*. Praha : Dědictví Komenského, 1924, s. 146-162, citát s. 186.

¹⁴ *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, roč. 13, 1931, č. 1, s. 30-48.

československý; němčina (pokud byla povinným předmětem); na gymnáziích se k tomu přidával překlad z latiny a řečtiny, na reálných a reformních reálných gymnáziích překlad z latiny a francouzština nebo angličtina, na reálkách francouzština a deskriptivní geometrie. Na práci z vyučovacího jazyka a z deskriptivní geometrie bylo určeno 5 hodin, na ostatní předměty 3 hodiny. Při cizích jazycích bylo povoleno používat slovníky. Témata písemné zkoušky v počtu 5-6 navrhovali učitelé těchto předmětů po poradě s ředitelem a zasílala se nadřízenému školskému úřadu. Zemský školní inspektor z nich vybral 1-3 témata podle předmětu (např. vyučovací jazyk 3, latina a řečtina 1) a vrátil je zpět řediteli. Témata se pak psala těsně před začátkem práce na tabuli nebo se diktovala. Po skončení práce odevzdali žáci čistopis, koncept i všechny poznámky. Písemné práce opravoval a klasifikoval učitel příslušného předmětu, v letním období do 14 dnů, v dalších obdobích přiměřeně kratších. Opravené práce prohlédl ředitel a mohli do nich nahlédnout i ostatní členové komise.

Ústní zkoušku předcházelo 6 všedních dní volna. Zkušební komisi tvořili předseda, ředitel, třídní, zkoušející a člen určený tzv. jako svědek a zapisovatel. Mohli být přítomni i zástupci korporací spravujících školu, rodiče a žáci nejvyšší třídy. Za maturitní zkoušku se platilo 100 korun (externisté dvojnásobek). Na všech typech středních škol se povinně ústně maturovalo z vyučovacího jazyka a vlastivědy (1. skupina), další předměty se určovaly podle typu školy a byly přesně stanoveny vyhláškou. Předměty ústní zkoušky byly sestaveny do 4 skupin (povinné a k výběru), student si vybral z každé skupiny jeden a zkoušku skládal ne více než hodinu. Variant bylo bezpočet, uveďme příklad u studenta gymnázia:

skupina a) jazyk vyučovací, vlastivěda – jeden si musí vybrat povinně;

skupina b) latina – musí si vzít povinně;

skupina c) němčina, řečtina – zvolí jeden;

skupina d) matematika, fyzika, zoologie s botanikou – zvolí jeden.

Předpis z roku 1931 stanoví i požadavky na jednotlivé předměty a zdůrazňuje: „... Zvláště jest vyšetřovati jeho (kandidátovu) schopnost samostatně usuzovati a samostatně duševně pracovati, jak toho vyžaduje studium na vysokých školách a praktický život, a jeho pohotovost vyjadřovací v oboru příslušného zkušebního předmětu.“¹⁵

Po vykonání zkoušky byla určena klasifikace (hlasovalo se o ní) ve všech předmětech – u ostatních předmětů se stanovily známky podle prospěchu posledních dvou tříd. Kandidát byl prohlášen za dospělého, za dospělého s vyznamenáním nebo mu byla povolena opravná zkouška. Zkouška dospělosti mohla být opakována jen dvakrát.

¹⁵ Tamtéž, s. 38.

Úspěšným bylo vystaveno vysvědčení dospělosti. (Ukázka 3 a 4) To opravňovalo ke vstupu na univerzitu, u reálků na vysokou školu technického typu. Byl zachován rakousko-uherský systém doplňujících zkoušek, které ale mohly být i promíjeny. Zkoušku dospělosti mohli konat vedle interních studentů také externisté – z jiných typů škol. Tito zájemci museli požádat a v lednu nebo únoru vykonat tzv. předběžnou zkoušku externistů. Podle jejich výsledků byli (nebo ne) připuštěni ke zkoušce dospělosti a pak se k nim už přihlíželo jako ke kandidátům interním.

V situaci externistů byli často absolventi učitelských ústavů, jejichž cesta na univerzity a další vysoké školy byla složitější. Učitelská maturita nebyla stále rovnoprávná, takže pro tento účel ji museli vykonat na některé z výše jmenovaných škol. Naopak absolventi středních škol, kteří měli zájem učit, absolvovali jako externisté zkoušku dospělosti na učitelském ústavu.

Pro zkoušku dospělosti na učitelských ústavech platily nové výnosy z 18. 2. 1927, č. 153.146/26-II a z 27. 2. 1931, č. 19.557-II.¹⁶ Maturita se na tomto ústavu skládala z části písemné, praktické a ústní. (Ukázka 5) Písemná část zahrnovala vyučovací jazyk (trvání zkoušky 5 hodin), druhý jazyk (4), pedagogiku (4). Praktická část se odehrávala na cvičné škole a mohla být prominuta při dobrém prospěchu "z praxe". Ústní část tvořily čtyři předměty – povinně vyučovací jazyk a pedagogika; další předmět podle výběru kandidáta: buď z humanitní skupiny – druhý jazyk nebo zeměpis a dějepis s vlastivědou, nebo z reálně zaměřené skupiny – matematika, přírodopis s hygienou, fyzika s chemií; čtvrtý předmět podle výběru komise – z opačné skupiny než si vybral kandidát. Maturitní zkouška byla pro interní studenty učitelských ústavů bezplatná, platili ji pouze externisté (50 nebo 100 korun).

Na obchodních akademiích byla zavedena fakultativní zkouška dospělosti Výnosem z 18. 12. 1919, č. 50.665.¹⁷ Byla určena zejména k tomu, aby absolvent byl přijat za řádného posluchače Vysoké školy obchodní v Praze nebo právnické fakulty na univerzitě. V části písemné a ústní se ověřovaly znalosti z vyučovacího jazyka, dvou cizích jazyků (a obchodní korespondence v nich), matematiky (písemně), obchodní nauky, nauky o zboží, dějepisu a zeměpisu.

¹⁶ *Věstník MŠANO*, roč. 9, 1927, č. 3, s. 104-207.

Věstník MŠANO, roč. 13, 1931, č. 3, s. 82-83.

¹⁷ *Věstník MŠANO*, roč. 2, 1919/1920, č. 1, s. 4-8.

Začátkem 20. let bylo možno složit maturitu na vyšších rolnických (hospodářských) školách a na vyšších lesnických školách – absolventi mohli pokračovat na tehdejší zemědělské a lesnické fakultě ČVUT. Na vyšších průmyslových školách bylo složení maturity možné, avšak dobrovolné.¹⁸

Bez maturitní zkoušky byly ukončovány konzervatoře a všechny méně než čtyřleté školy. Poslední zpřesnění pokynů ke zkouškám dospělosti pro gymnázia a reálky před ztrátou samostatnosti vyšlo ve Věstníku MŠANO v roce 1938 Výnosem z 11. 1. 1938, č. 2.000-II.¹⁹

V době Protektorátu Čechy a Morava byla řada středních škol uzavřena a zbývající byly omezovány řadou protektorátních nařízení.

Výnos MŠANO z 28. 2. 1942, č. 19.623-II částečně pozměnil výnos z roku 1938 o zkouškách dospělosti na gymnáziích a reálkách.²⁰ Němčina se stala předmětem ústní zkoušky, místo vlastivědy byl zařazen dějepis a zeměpis Velkoněmecké říše – oba předměty byly povinné. Celkově se ústně maturovalo z 5 předmětů. (Ukázka 6)

Výnosem MŠANO ze dne 28. 2. 1942, č. 15.357-II byla zrušena všechna ustanovení o hlasování při zkouškách všeho druhu s tím, že hlasování o výsledku zkoušky se ruší a že rozhoduje předseda zkušební komise sám (po možné poradě s komisí). Předseda byl oprávněn změnit známky z písemné i ústní zkoušky. Účastnil-li se zkoušky inspektor jazyka německého, měl předseda zkušební komise přihlídnout k jeho stanovisku jako k rozhodujícímu.²¹

Výnos MŠANO ze dne 23. 2. 1942, č. 16.026-II pozměnil zkoušky dospělosti na učitelských ústavech. Povinné předměty písemně prověřované byly němčina, čeština a pedagogika. Ústní zkouška se konala ze čtyř předmětů: povinně z němčiny a češtiny, výběr byl prováděn z pedagogiky, dějin Velkoněmecké říše, zeměpisu, matematiky, přírodopisu s hygienou a fyziky s chemií.²²

Ve výnosech o zkoušce dospělosti se objevil požadavek na průběh zkoušky z němčiny: kandidát měl ukázat, jak se dovede v němčině samostatně vyjadřovat, popřípadě, jak sleduje současné dění v prostoru Velkoněmecké říše.

Od školního roku 1943/1944 byla na českých středních školách (nejen) zavedena čtyřstupňová klasifikace chování a šestistupňová klasifikace prospěchu. Celkový prospěch,

¹⁸ Morkes, F.: s. 67 (autorem Doslovu – textu k odborným školám je Zdeněk Černošský).

¹⁹ *Věstník MŠANO*, roč. 20, 1938, č. 2, s. 59-78.

²⁰ *Věstník ministerstva školství*, roč. 24, 1942, č. 3, s. 145-149.

²¹ *Věstník ministerstva školství*, roč. 24, 1942, č. 4, s. 180.

²² *Věstník ministerstva školství*, roč. 24, 1942, č. 3, s. 143-144.

kteřý byl rovněž uváděn na vysvědčení dospělosti, pak byl shrnut do pěti stupňů – prospěl s vyznamenáním, dobře, uspokojivě, prospěl, neprospěl. Stupeň "s vyznamenáním" měl být přiznán pouze za mimořádné výkony.²³

Po roce 1945 se prosazuje snaha po nápravě stavu postoje k maturitám z doby protektorátu velmi záhy. Výnosem MŠO z 25. 5. 1945, č. 26.552-III o odčinění křivd, způsobených žactvu středních škol v době německé okupace, bylo umožněno vydat dodatečně vysvědčení o zkoušce dospělosti těm, kteří je nezískali z důvodu perzekuce, vyloučení ze studia za protiněmeckou činnost nebo z důvodu neprospěchu z německého jazyka a vlastivědy.²⁴ U zkoušek dospělosti na gymnáziích a reálných gymnáziích byl Výnosem MŠO z 12. 6. 1945, č. A-33.895-III stanoven návrat k předválečné situaci (k výnosu z 11. 1. 1938) a byla zrušena zkouška z němčiny. Změny vzhledem k novým státoprávním poměrům byly zapracovány až do Výnosu MŠO z 6. 2. 1946, č. A-62 790-II.²⁵ Písemné zkoušky byly tři – z jazyka vyučovacího; z latiny nebo druhého živého jazyka (angličtina, francouzština); z řečtiny nebo druhého živého jazyka nebo deskriptivní geometrie. Student si mohl vyžádat (přát) zkoušku dospělosti z ruštiny, písemnou i ústní. Ústní zkoušky nedoznaly podstatných změn – maturovalo se ze čtyř předmětů, ubyla němčina, přibyla ruština. Společenské poměry ovlivnily obsah ústní zkoušky z vlastivědy: měla být položena jedna otázka z dějin českých a slovenských, jedna ze zeměpisu Československé republiky a jedna z politické výchovy.

Ještě naposledy došlo ke změnám předpisů o zkouškách dospělosti na učitelských ústavech (čtyřletých) a na tříletých ústavech pro vzdělání učitelek domácích nauk, a to Výnosem MŠO z 8. 3. 1946, č. A-87 255-III.²⁶ Konaly se dvě písemné zkoušky – z češtiny a z vychovatelství, praktická zkouška měla podobu výstupu na cvičné škole: u domácích nauk doplněného zkouškou z kreslení i kreslení stříhů a z předvedení ručních prací. Ústní zkouška zahrnovala povinně český jazyk, vychovatelství a vlastivědu, jeden předmět si kandidát volil (matematiku, fyziku s chemií, přírodopis se zdravotvídou; u domácích nauk matematiku, chemii s naukou o potravinách, biologii se zdravotvídou). Jako pátý předmět ústní zkoušky bylo možno vybrat si ruštinu.

Vysvědčení o úspěšně vykonané zkoušce učitelské dospělosti opravňovalo k zatímnímu ustanovení v počáteční službě učitelské na národních školách (literní

²³ *Věstník ministerstva školství*, roč. 1, 1943, č. 8, s. 209-210, Výnos z 28. 5. 1943, č. 28.834-II.

²⁴ *Věstník ministerstva školství a osvěty*, roč. 1, 1945, č. 1, s. 10-11.

²⁵ *Věstník ministerstva školství a osvěty*, roč. 2, 1946, č. 3, s. 44-53.

²⁶ *Věstník ministerstva školství a osvěty*, roč. 2, 1946, č. 6, s. 103-110.

učitelé/učitelky a učitelky domácích nauk) a nově ke studiu na pedagogických fakultách. Ty byly zřízeny zákonem z 9. 4. 1946, č. 100/1946 Sb. a naplnily dlouholetý požadavek učitelů na vysokoškolské vzdělání. Učitelské ústavy se měnily v reálná gymnázia a právně zanikly k 31. 8. 1948.

Po druhé světové válce se změnil pohled na smysl maturitní zkoušky – zůstává sice nutnou podmínkou pro přijetí na vysokou školu, ne však jedinou. Její obsah a formu ovlivňovaly změny ve společnosti i ve školství – byl budován lidově demokratický stát, do školství se aplikovaly sovětské vzory, jedno z hlavních hesel znělo "spojení školy se životem". Cílem bylo, aby se získání maturity, dříve chápané jako elitní zkouška, umožnilo většímu počtu žáků z dělnického a rolnického prostředí, stávající dělnické třídy a politicky spolehlivým kádrům, i to z důvodu jejich rychlého vstupu na vysoké školy.²⁷ Prestiž maturity i její úroveň v průběhu času výrazně poklesly.

Zákon č. 95/1948 Sb. o jednotné škole byl přijat 21. 4. 1948. Ustanovil vyšší střední školy se studijní dobou nejméně čtyřletou, tj. vyšší odborné školy a gymnázia ukončené závěrečnou zkouškou, jako výběrové školy III. stupně s tím, že připravují pro vysoké školy.

V roce 1951 vznikly s mimořádnou podporou Ministerstva školství, věd a umění tzv. Státní kurzy pro přípravu pracujících na vysoké školy (Akademické dělnické kurzy /ADK/). Výběr probíhal podle třídních a politických hledisek, samotný kurz pak vybraní jedinci absolvovali v nadstandardních podmínkách za 1-2 roky s tím, že závěrečná zkouška umožnila přednostní přijetí na vysokou školu – byla vlastně postavena nad úroveň maturity.

Zákonem č. 31/1953 Sb. ze dne 24. 4. 1953 bylo gymnázium zkráceno o jeden rok a zahrnuto do jednotné jedenáctileté střední školy jako jeho poslední tříletý stupeň. Povinná školní docházka končila v 8. třídě osmileté střední školy závěrečnou zkouškou. Na tuto školu navázalo další tříleté studium ve výběrové jedenáctileté střední škole, jejíž studium bylo ukončeno maturitou. Maturitní zkouška se konala z češtiny a ruštiny písemně, z matematiky ústně, další předměty podléhaly výběru. V předělovém roce 1953 absolvovali studenti 3. ročníků gymnázií šestitýdenní výukový prázdninový kurz, který byl završen maturitou. Změny byly prezentovány jako nanejvýš žádoucí odstříhnutí se od "buržoazních tradic" našeho školství směrem k demokratizaci. Maturitou byly ukončeny i čtyřleté odborné školy a od poloviny 50. let se stále více rozvíjelo studium pro pracující (večerní, dálkové, externí) s možností maturity. Studium při zaměstnání bylo podporováno pracovními úlevami ve formě placeného a neplaceného volna, stipendii a úhradou jízdného. Vliv této formy studia na pokles

²⁷ Podrobně viz Morkes, F.: s. 37-39.

úrovně zkoušky byl zřejmý, uvědomíme-li si, že školy byly hodnoceny podle úspěšnosti studentů u maturit.

Na pedagogických školách byla zavedena doplňovací maturitní zkouška, pouze ústní, kterou si mohli absolventi jiných středních škol, již vlastníci maturitní vysvědčení, doplnit odborné vzdělání pro vyučování na 1.-5. postupném ročníku národní školy nebo pro práci v mateřské škole.

V prosinci 1960 byl schválen zákon č. 186/1960 Sb. o soustavě výchovy a vzdělání (školský zákon). Deklaroval jednotnou soustavu škol, výchovných a vzdělávacích zařízení. Střední a vyšší vzdělání bylo poskytováno po absolvování základní devítileté školy ve školách tzv. II. cyklu. Zákon zavádí institut střední všeobecně vzdělávací školy, připravující pro studium na vysoké škole. To však také ukládá středním školám pro pracující a středním odborným školám. (Ukázka 7) Střední školy pro pracující postupně nahrazovala odborná učiliště, buď dvouletá nebo tříletá. Na ně navazovalo další dvou- až tříleté studium, od roku 1965 bylo zřízeno souvislé pětileté studium s maturitou, opravňující ke studiu na vysoké škole. Po roce 1978 vznikla čtyřletá střední odborná učiliště s cílem připravit studenty pro zvláště náročná dělnická povolání. Studium bylo zakončeno maturitou, umožňující rovněž studium na vysoké škole.²⁸

V 70. letech se úroveň maturity devaluje na samotných gymnáziích zřízením tříd (vedle dalších opodstatněných speciálních zaměření na pedagogiku nebo matematiku) pro vrcholové sportovce (1977), které měly reprezentantům umožnit získání středoškolského vzdělání při úpravách obsahu a organizace studia.

Od školního roku 1974/1975 je znovu experimentálně ověřován podrobněji rozpracovaný systém střední školy pro pracující. Vznikají rovněž tzv. internátní střední školy pro pracující (1973/1974), zřízené jako školy gymnaziálního typu. Byly určeny pro přípravu nadaných, odborně a politicky vyspělých dělníků a rolníků do 30 let ke studiu na vysokých školách. Školy byly jednoleté a jejich absolventi byli přijímáni na vysoké školy bez přijímací zkoušky; při vysokoškolském studiu jim byla poskytována vysoká stipendia a finanční výhody. Internátní střední školy pro pracující byly zrušeny školským zákonem z roku 1984.

²⁸ Morkes, F.: s. 68-70. Autor Doslovu Zdeněk Černožorský nepopírá snížení úrovně původní maturity, připomíná však, že těchto možností využívali i schopní jedinci, kteří by např. z třídních, politických i jiných důvodů k maturitě a vysoké škole nedošli.

Od školního roku 1975/1976 bylo podobným způsobem ošetřeno vysokoškolské vzdělání pro příslušníky Sboru národní bezpečnosti a vojáky – dvouletými kurzy k složení externí maturity na gymnáziu.²⁹

Od roku 1969 byla střední všeobecně vzdělávací škola prodloužena na 4 roky a její název byl změněn na gymnázium. Stalo se tak zákonem č. 168/68 Sb. o gymnáziích ze dne 19. 12. 1968. Stanovil mj., že gymnázium poskytuje úplné střední všeobecné vzdělání a připravuje pro studium na vysokých školách. Studium je čtyřleté a končí maturitní zkouškou. Na zákon navázaly v letech 1969 (27. 1. 1969) a 1971 (5. 4. 1971) směrnice ministerstva pro maturitní zkoušky na všech školách poskytujících úplné střední vzdělání. Maturitní zkouška je zde charakterizována tak, že se jí uzavírá studium a ověřuje se, zda žák dosáhl stanovené úrovně vzdělání a je připraven ke svému budoucímu povolání nebo dalšímu studiu. Obecná směrnice byla rozpracována do dílčích směrnic podle typů škol (skupina A-E), jež upřesňují obsah maturit na konkrétních odborných školách.³⁰ Povinná písemná zkouška se konala z vyučovacího jazyka, ruského nebo dalšího cizího jazyka nebo z matematiky. Student mohl složit i dobrovolnou maturitní zkoušku z některého dalšího předmětu (živý jazyk, latina, matematika, odborné teoretické předměty). Na některých školách byla požadována odborná maturitní práce a praktická maturitní zkouška. Konaly se i ústní zkoušky (povinně a výběrově) – otázky navrhoval vyučující, měly být projednány v předmětových komisích a schváleny ředitelem školy.

Hodnocení maturity obsahovalo vyjádření prospěl nebo prospěl s vyznamenáním. Kritéria hodnocení "s vyznamenáním" byla zmírněna v roce 1976, což výrazně zlepšilo ostře sledované statistiky maturit. Pokud byl student neúspěšný u jedné části zkoušky, byla mu povolena zkouška opravná. Pokud byl hodnocen jako nedostatečný z více předmětů, měl opakovat celou zkoušku.

V roce 1976 byl publikován projekt Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. Postupný přechod na nový vzdělávací systém probíhal v letech 1978-1984. V uvedeném období platil zákon č. 63/1978 Sb. o opatřeních v soustavě základních a středních škol (zrušil podstatnou část zákona 186/1960) i zákon ČNR č. 76/1978 Sb. o školských zařízeních. V této době byla vydána další směrnice o maturitních zkouškách (5. 6. 1981) a o maturitách v experimentálních třídách (14. 4. 1983).

²⁹ Podrobnosti viz: VÁŇOVÁ, Růžena. Česká gymnázia v 70. a 80. letech 20. století. In *Minulost, současnost a budoucnost gymnaziálního vzdělávání*. Semily : Státní okresní archiv, 2000, s. 101-114. ISBN 80-86254-02-X.

³⁰ Podrobně viz Morkes, F.: s. 44-46.

Zákon č. 29/1984 Sb. z 22. 3. 1984 o soustavě základních a středních škol dělí střední školy na: střední odborná učiliště, gymnázia (4 roky, ukončení maturitou) a střední odborné školy (4 roky, ukončení maturitou, je získáno tzv. úplné střední vzdělání). Maturitou je ukončeno rovněž čtyřleté studium na konzervatořích. Stejně tak to paralelně platilo na středních školách pro mládež vyžadující zvláštní péči.

V roce 1990 se stala ruština jen jedním z živých jazyků a ztratila tak své výsadní postavení u maturit.

Nelze než uzavřít shrnujícími slovy Františka Morkese: „Snaha po určitých změnách, vedoucích ke zkvalitnění maturitních zkoušek (po jejich tzv. rozvolnění v 90. letech 20. století, těsně spojeném s jejich klesající úrovní i výraznou nesouměřitelností a obecnou ztrátou jejich vypovídací hodnoty), je proto nejenom pochopitelná, ale je i logickým vyústěním stavu, který se – a dodejme, že s aktivním přispěním Ministerstva školství – v této oblasti vytvořil.“³¹

Jak tento předložený historický exkurz napovídá, záležitosti teorie a praxe maturitních zkoušek nebyly nikdy jednoduché a jejich vývoj je plný nadějí, polemik a zvrátů. Jde o to, zda současné zvolené řešení, v budoucnu vyhodnocené zkušenostmi našich následovníků, situaci zklidní či znovu rozbouří.

³¹ Morkes, F.: s. 60.